

POSTANOWIENIE

Dnia 23 listopada 2011 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Wojciech Katner (przewodniczący)

SSN Anna Kozłowska

SSN Hubert Wrzeszcz (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku T. W. K. i J. M. K.

przy uczestnictwie M.K.

o zmianę prawomocnego postanowienia w przedmiocie stwierdzenia nabycia

spadku po Z. K. w sprawie I Ns .../02 Sądu Rejonowego w S.,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 23 listopada 2011 r.,

skargi kasacyjnej uczestniczki postępowania

od postanowienia Sądu Okręgowego w G.

z dnia 7 września 2010 r.,

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu w G. do ponownego rozpoznania, pozostawiając
temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania
kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Wnioskodawcy domagali się zmiany prawomocnego postanowienie Sądu Rejonowego w S. z dnia 31 lipca 2003 r., którym stwierdzono nabycie spadku po Z. M. K. na podstawie testamentu notarialnego z dnia 11 czerwca 1996 r. Podstawę dziedziczenia – ich zdaniem – powinien stanowić zaginiony własnoręczny testament zmarłej z dnia 20 czerwca 2002 r., w którym odwołała ona testament notarialny i powołała do dziedziczenia troje dzieci w częściach równych.

Postanowieniem z dnia 21 grudnia 2009 r. Sąd Rejonowy w S. oddalił wniosek i orzekł o kosztach postępowania.

Sąd ustalił, że spadkodawczyni, zamieszkująca w chwili śmierci w S., zmarła dnia 17 lipca 2002 r. w G. Była wdową. Miała troje dzieci: córkę M. A. K. i synów J. M. K. i T. W. K. Zmarła pozostawiła ważny testament notarialny z dnia 11 czerwca 1996 r., otwarty i ogłoszony w Sądzie Rejonowym w S. Prawomocnym postanowieniem z dnia 31 lipca 2003 r. Sąd Rejonowy w S. stwierdził, że spadek po Z. M. K. nabyła, na podstawie wymienionego testamentu notarialnego, M. A. K. w całości, z dobrodziejstwem inwentarza.

W dniu 20 czerwca 2002 r. spadkodawczyni wzięła z biura notarialnego wypis testamentu. W dniach 22 i 23 czerwca 2002 r. u spadkodawczyni przebywali bracia J. T. i M. T. Rozmawiali wówczas o sytuacji w rodzinie T. dotyczącej ustnie wyrażonej przez matkę braci woli przekazania mieszkania synowi J. T. – T. T. Po śmierci matki braci T., z powodu niesporządzenia przez nią testamentu, doszło między braćmi do sporu o mieszkanie, ostatecznie zakończonego polubownie. W trakcie tej rozmowy Z. K. pokazała braciom T. dokument, jednakże oni nie wnikali w jego treść.

W dniu 25 czerwca 2002 r. spadkodawczyni odbyła rozmowę z T. K. i wspomniała wówczas o wizycie braci T. J. T. i M. T. byli na pogrzebie Z. K. Podczas pobytu wnioskodawców w B. w dniach od 23 do 24 września 2005 r., bracia T. zrelacjonowali im przebieg ich wizyty u spadkodawczyni w czerwcu 2002 r. Doszło wówczas między nimi do ostrej wymiany zdań; wnioskodawcy mieli pretensje do braci T., że dopiero teraz przedstawili im przebieg wizyty

u spadkodawczyni. J. T. i M. T. napisali wtedy oświadczenie z dnia 23 września 2005 r.

W dniu 27 grudnia 2003 r. został wysłany z . do wnioskodawców, dokument – bez daty – napisany na maszynie, a podpisany przez spadkodawczynię. W tym samym okresie dokument tej samej treści został wysłany także do notariusza, która sporządziła testament. We wspomnianym dokumencie jest informacja o anulowaniu testamentu z dnia 11 czerwca 1996 r. oraz stwierdzenie, że uczestniczka postępowania (nazwana „L.”) „powinna móc mieszkać w S”.

W dniu 24 stycznia 2005 r. wnioskodawcy otrzymali pismo zatytułowane „spis sporządzony po odwołaniu mojego ostatniego testamentu z dnia 11 czerwca 1996 r.” i opatrzone datą 23 czerwca 2002 r.

Z opinii biegłego ds. badania pisma ręcznego wynika, że wszystkie przedłożone mu dokumenty zostały nakreślone przez spadkodawczynię.

Sąd Rejonowy nie znalazł podstaw do uwzględnienia wniosku. Uznał, że wnioskodawcy nie wykazali przesłanek przewidzianych w art. 679 § 1 zdanie drugie k.p.c. Ponadto zebrany w sprawie materiał nie pozwala przyjąć, że spadkodawczyni zamierzała odwołać testament notarialny. Nie daje on także podstaw do ustalenia jednoznacznej treści nowego testamentu.

Zaskarżonym postanowieniem Sąd Okręgowy w G. zmienił postanowienie Sądu pierwszej instancji i stwierdził, że spadek po Z. M. K. na podstawie testamentu z dnia 20 czerwca 2002 r. nabyli: córka M. A. K. i synowie J. M. K. oraz T. W. K. każdy w 1/3 części i obciążył uczestniczkę postępowania kosztami postępowania za obie instancje, pozostawiając ich szczegółowe wyliczenie referendarzowi.

Sąd odwoławczy zaaprobował ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji. Nie podzielił natomiast stanowiska, że nie zachodzą przesłanki przewidziane w art. 679 § 1 zdanie drugie k.p.c. W przeciwieństwie do Sądu Rejonowego uznał za wiarygodne zeznania J. T. i M. T. w części, w której stwierdzili oni, że spadkodawczyni okazała im własnoręczny testament, odwołujący testament notarialny i powołujący do dziedziczenia wszystkie dzieci w częściach równych. Podkreślił, że zeznania te potwierdził świadek J. S. Okoliczności przemawiających

za wiarygodnością zeznań przytoczonych świadków dostarczył też przeprowadzony w postępowaniu apelacyjnym dowód z przesłuchania świadka E. S. Wymienione dowody osobowe nie tylko potwierdziły sporządzenie przez spadkodawczynię własnoręcznego testamentu, ale także wolę odwołania testamentu notarialnego i nowego rozporządzenia majątkiem na wypadek śmierci. Wolę testatorki potwierdzają także dokumenty w postaci pism z dnia 27 grudnia 2002 r. i 23 czerwca 2002 r.

W skardze kasacyjnej, opartej na obu podstawach, pełnomocnik uczestniczki postępowania zarzucił naruszenia art. 946 i art. 948 w związku z art. 946 k.c. oraz obrazę art. 679 § 1 k.p.c., art. 382 w związku art. 328 § 2 i 13 § 2 i 391 § 1 k.p.c., art. 328 § 1 w związku z art. 13 § 2 i 391 § 1 k.p.c., art. 231 w związku z art. 13 § 2, 328 § 2 i 391 § 1 k.p.c., art. 379 pkt 5 w związku z art. 150, 214, 13 § 2 i 391 § 1 k.p.c., art. 386 § 1 i art. 385 k.p.c. Powołując się na te podstawy wniósł o uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania albo o uchylenie zaskarżonego postanowienia i oddalenie apelacji wnioskodawców.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zaskarżone postanowienie jest orzeczeniem reformatoryjnym, wydanym na podstawie materiału zebranego w postępowaniu w pierwszej instancji oraz w postępowaniu apelacyjnym. W takiej sytuacji – jak wyjaśniono w orzecznictwie (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 listopada 1998 r., III CKN 792/98, OSNC 1999, nr 4, poz. 83) – Sąd odwoławczy powinien dokonać własnych ustaleń, wskazując, na jakich dowodach je oparł, a także motywując, z jakich przyczyn innym dowodom wiarygodności odmówił. Konieczna jest także ocena zarzutów podniesionych w apelacji oraz wyjaśnienie podstawy prawnej orzeczenia, z przytoczeniem przepisów prawa materialnego i formalnego.

W rozpoznawanej w sprawie Sąd Okręgowy dysponował zarówno materiałem zebrany w pierwszej instancji, jak i uzyskany na skutek przeprowadzenia postępowania dowodowego we własnym zakresie (dowód z przesłuchania świadka E. S.). W efekcie, zmieniając diametralnie postanowienie Sądu pierwszej instancji, przyjął inną niż Sąd Rejonowy podstawę faktyczną rozstrzygnięcia. Dotyczy to zwłaszcza okoliczności sporządzenia przez Z. K.

zaginionego testamentu własnoręcznego z dnia 20 czerwca 2002 r. i jego treści oraz okoliczności uzasadniających żądanie zmiany na podstawie art. 679 k.p.c. postanowienia z dnia 31 lipca 2003 r. o stwierdzeniu nabycia spadku po Z. K.

Rzecz jednak w tym, że Sąd Okręgowy, rozstrzygając sprawę odmiennie niż Sąd Rejonowy, nie rozważył – co trafnie zarzuciła skarżąca – całego materiału zebranego w postępowaniu w pierwszej instancji. Przyjmując, że Z. K. sporządziła zaginiony testament własnoręczny z dnia 20 czerwca 2002 r., którym odwołała testament notarialny z dnia 11 czerwca 1996 r. i powołała do dziedziczenia wszystkie dzieci w częściach równych, oparł się jedynie na dowodach z zeznań świadków J. T., M. T., J. S. i E. S. oraz dwóch dokumentach sporządzonych pismem maszynowym, opatrzonych podpisem spadkodawczyni, rozpoczynających się od słów „Spis inwentarza (...)” i „W tym moim oświadczeniu (...)”. Poza rozważaniami Sądu znalazł się natomiast pozostały materiał sprawy, w tym zgromadzony w sprawie Sądu Rejonowego w S. o stwierdzenie nabycia spadku (sygn. akt I Ns .../02) i w sprawie Sądu Okręgowego w G. o zachówek (sygn. akt I C 1.../07). Chodzi zwłaszcza o złożone w sprawie I Ns..../02 zeznania świadków /.../, które w ocenie Sądu Rejonowego przemawiają przeciwko przyjęciu, że Z. K. sporządziła własnoręczny testament z dnia 20 czerwca 2002 r. Zeznania tych świadków dostarczyły także argumentów przemawiających – zdaniem Sądu Rejonowego – za wiarygodnością zeznań uczestniczki postępowania M. K. Ocena zeznań uczestniczki postępowania pozostała jednak – tak jak zeznania wymienionych świadków – poza rozważaniami Sądu odwoławczego. W tej sytuacji nie można odmówić racji skarżącej, że Sąd wydał zaskarżone postanowienie z naruszeniem art. 382 w zw. z art. 328 § 2 w zw. z art. 13 § 2 i w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. polegającym na pominięciu części zebranego w sprawie materiału, bez wskazania przyczyn, z jakich odmówił wiarygodności innym dowodom niż stanowiące podstawę faktyczną zaskarżonego postanowienia. Nie można też odeprzeć zarzutu skarżącej, że uzasadnienie zaskarżonego postanowienia, na skutek jednoznacznego stwierdzenia Sądu odwoławczego, że podziela ustalenia faktyczne Sądu Rejonowego, jest dotknięte sprzecznością ustaleń co do sporządzenia przez Z. K. zaginionego testamentu własnoręcznego z dnia 20 czerwca 2002 r. Uszło bowiem uwagi Sądu odwoławczego, że Sąd Rejonowy ustalił

– w przeciwieństwie do Sądu odwoławczego – że Z. K. nie sporządziła wspomnianego testamentu.

Regulujący postępowanie o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku przepis art. 679 k.p.c. zawiera – co dotyczy wnioskodawców w niniejszej sprawie – istotne ograniczenia odnoszące się do uczestników poprzedniego postępowania. Wspomniane ograniczenia dotyczą podstawy i terminu zgłoszenia wniosku. Brzmienie art. 679 § 1 zdanie drugie k.p.c. wskazuje, że uczestnicy postępowania o stwierdzenie nabycia spadku nie mogą opierać żądania zmiany postanowienia na podstawie, którą mogli powołać w tamtym postępowaniu. Następuje bowiem prekluzja uprawnień do zgłaszania twierdzeń i środków dowodowych, które mogły być, a nie zostały zgłoszone w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku. Uczestnik postępowania jest ograniczony także terminem zawitym, gdyż wniosek może zgłosić tylko przed upływem roku od dnia, w którym uzyskał możliwość powołania się na podstawę poprzednio dla niego niedostępną (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2001 r., III CZP 4/01, OSNC 2001, nr 10, poz. 144).

W literaturze i orzecznictwie zgodnie przyjmuje się, że przepis art. 679 k.p.c. nie tylko realizuje ochronę dziedziczenia spadkodawcy, lecz zastępuje także instytucję wznowienia postępowania w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku, w drodze żądania zmiany dotychczasowego, wadliwego stwierdzenia nabycia spadku (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 21 kwietnia 1994 r., III CZP 40/94, i postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2004 r., III CK 458/03, niepubl.). W orzecznictwie wyjaśniono również, że wznowieniowy charakter postępowania o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku pozwala sięgnąć przy wykładni zawartego w art. 679 k.p.c. pojęcia „podstawy”, której uczestnik postępowania o stwierdzenie nabycia spadku nie mógł powołać w tym postępowaniu, do treści i dorobku wykładni art. 403 § 2 k.p.c. Wskazano też, że obejmuje ono zarówno okoliczności faktyczne, jak i środki dowodowe. Podkreślono, że postępowanie o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku nie może być wykorzystywane jako środek do usunięcia skutków bezczynności, czy wręcz błędów uczestnika postępowania. Nie wyklucza to jednak, co do zasady, możliwości powoływania się przez wnioskodawcę w postępowaniu

wszczętych na podstawie art. 679 k.p.c. na nowe dowody, także odnośnie do okoliczności podnoszonych w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku, jeżeli nie mógł ich wówczas powołać (por. postanowienie Sąd Najwyższy z dnia 6 czerwca 2007 r., III CSK 19/07, niepubl.).

W świetle powyższego Sąd Okręgowy powinien był – co trafnie podniosła skarżąca – rozważyć na podstawie zgromadzonego w sprawie materiału, zwłaszcza w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku, czy powołanie się przez wnioskodawców na okoliczność sporządzenia przez Z. K. zaginionego testamentu własnoręcznego z dnia 20 czerwca 2002 r. może stanowić w rozumieniu art. 679 k.p.c. podstawę żądania zmiany postanowienia z dnia 31 sierpnia 2003 r. o stwierdzeniu nabycia spadku. Rozważenia na podstawie materiału zebranego w postępowaniu w pierwszej instancji oraz w postępowaniu apelacyjnym wymagała także kwestia, czy zgłoszone przez wnioskodawców środki dowodowe w postaci zeznań świadków /.../ oraz dokumentów sporządzonych pismem maszynowym, opatrzonych podpisem spadkodawczyni, rozpoczynających się od słów „Spis inwentarza (...)” i „W tym moim oświadczeniu (...)” mieszczą się w pojęciu podstawy, o której mowa w art. 679 k.p.c. Dotyczące tych kwestii ogólne stwierdzenie Sądu odwoławczego, że „skoro istniały inne przesłanki procesowe, nie wykluczające możliwości zmiany zaskarżonego postanowienia, na podstawie art. 386 § 1 w zw. z art. 679 § 2 i 3 k.p.c. Sąd Okręgowy zmienił zaskarżone postanowienie (...)” nie pozwala odeprzeć zarzutu skarżącej, że zaskarżone postanowienie zostało wydane z naruszeniem art. 679 k.p.c. polegającym na przyjęciu, że zachodzi wskazana przez wnioskodawców podstawa uzasadniająca zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku. Chodzi tu zwłaszcza o przytaczane przez skarżącą w celu uzasadnienia omawianego zarzutu kasacyjnego oparte na materiale zebranym w sprawie okoliczności np. wskazujące, że wnioskodawcy już w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku, w którym byli uczestnikami, powoływali się na sporządzenie przez Z. K. testamentu odwołującego testament notarialny oraz podważające obiektywnie zachodzącą niemożność zgłoszenia w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku środków dowodowych, zawnioskowanych dopiero w niniejszym postępowaniu, w celu wykazania sporządzenia zaginionego testamentu z dnia 20 czerwca 2002 r. i jego treści.

Postępowanie, w którym zapadło zaskarżonego postanowienie, nie jest dotknięte nieważnością spowodowaną – zdaniem skarżącej – pozbawieniem jej możliwości obrony swych praw na skutek niewskazania w doręczonym pełnomocnikowi procesowemu zawiadomieniu o przesłuchaniu w dniu 25 czerwca 2010 r. świadka E. S. (w miejscu zamieszkania) godziny przesłuchania (art. 379 pkt 5 w związku z art. 150 k.p.c.). W orzecznictwie przyjmuje się, że pozbawienie strony (uczestnika postępowania) możliwości obrony swych praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.) ma miejsce wtedy, gdy z powodu wadliwości procesowych sądu lub strony przeciwnej, będących skutkiem naruszenia konkretnych przepisów kodeksu postępowania cywilnego, których nie można było wskazać przy wydaniu orzeczenia w danej instancji, strona nie mogła i nie brała udziału w postępowaniu lub jego istotnej części (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 marca 1998 r., III CKN 34/98, Prok. i Pr. 1999, nr 5, poz. 41 – dodatek). Taka sytuacja nie zaistniała w sprawie. Pełnomocnik procesowy, który otrzymał zawiadomienie o przesłuchaniu kilkanaście dni przed przeprowadzeniem tej czynności, miał możliwość ustalenia godziny jej przeprowadzenia; ponadto przed zamknięciem rozprawy (7 września 2010 r.) mógł zażądać powtórzenia tej czynności.

Wobec skutecznego podważenia podstawy faktycznej zaskarżonego postanowienie przedwczesne byłoby odnoszenie się do zarzutów naruszenia prawa materialnego. Skuteczne zgłoszenie zarzutu naruszenia prawa materialnego wchodzi bowiem zasadniczo w rachubę tylko wtedy, gdy ustalony w postępowaniu apelacyjnym stan faktyczny, będący podstawą zaskarżonego orzeczenia, nie budzi wątpliwości (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 czerwca 1997 r., II CKN 60/97, OSNC 1997, nr 9, poz. 128). W związku z zarzutami przytoczonymi w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej warto jednak podnieść, że skarżąca trafnie zarzuciła, iż Sąd powinien w zaskarżonym postanowieniu – wobec przyjęcia, że w zaginionym testamencie z dnia 20 czerwca 2002 r. Z. K. wyraźnie odwołała jedynie testament notarialny – odnieść się do testamentu holograficznego Z. K. z dnia 12 czerwca 1996 r. Warto w związku z tym przypomnieć, że w orzecznictwie wyrażono pogląd, że jeżeli spadkodawca sporządzi kilka identycznych co do treści testamentów – w tej samej dacie lub datach różnych – to wówczas jest kilka jednakowo skutecznych testamentów. Odwołanie (art. 946 k.c.) jednego z tych

testamentów nie pozbawia ważności pozostałych, z samego zaś odwołania jednego z nich nie można wnosić, iż spadkodawca odwołał w ten sposób pozostałe testamenty, chyba że co innego wynika z okoliczności konkretnego wypadku (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 1972 r., I CR 403/72, OSNC 1973, nr 3, poz. 49).

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ i art. 391 § 1 k.p.c.).